

Шульська Н. М.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Зінчук Р. С.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Кевлюк І. В.

Національний авіаційний університет

НАРАТИВИ ФОРМУВАННЯ ЗНЕВІРИ ЯК ВИЯВ ВОРОЖОЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ: НА МАТЕРІАЛІ МОВИ ЗМІ

У статті здійснено дослідження методів поширення наративів зневіри в умовах російсько-української війни як вияв інформаційно-психологічної операції (ІПСО). На матеріалі мови ЗМІ 2022–2023 рр. проаналізовано специфіку формування наративних стратегій ворога, схарактеризовано лінгвостильові й комунікативні маркери наративів, спрямованих на деморалізацію та поширення панічних настроїв серед українського суспільства; вивчено авдиторію й основні цілі просування негативного російського контенту через медіа. Матеріалом дослідження слугували приклади наративів, які росія поширює в медіапросторі через соціальні мережі та традиційні ЗМІ від 24 лютого 2022 року, зокрема ті, що покликані викликати серед українців масову зневіру, деморалізацію й паніку. Ретельний моніторинг соціальних мереж «Фейсбук», «Інстаграм», «Твітер» упродовж воєнного стану в Україні дає змогу виявити фальшиві наративи як один з інструментів ворожих інформаційно-психологічних операцій (ІПСО), які просуває росія у своєму і в нашому медіапросторі. Складовими ІПСО є фейки, маніпуляції, так звані чутки, пропагандистські наративи, диверсії, кібератаки тощо. З'ясовано, що ворожі наративи в умовах війни зазвичай упроваджують через неформальні канали комунікації, фальшиві інформаційні повідомлення у вайбер-групах або меседжерах тощо. Загалом комунікаційним полем для реалізації наративних стратегій слугують ті джерела, які намагаються охопити якомога більшу кількість людей. Через парадигму фальшивих наративів росія також здійснює вплив на своїх громадян, а саме: зомбує їхню свідомість, скеровує до негативних дій, жорстокої помсти, виправдовує агресію в Україні. Зауважено, що розуміння наслідків фальшивих російських наративів у медіа, уміння розпізнавати їх і чинити опір цьому забезпечить не лише відносно стабільний емоційний стан українців, а й буде надійним захистом та однією з передумов перемоги України у війні.

Ключові слова: наратив, російсько-українська війна, мова ЗМІ, інформаційно-психологічні операції (ІПСО).

Постановка наукової проблеми. Від початку повномасштабного вторгнення російська пропаганда продукує велику кількість наративів, покликаних шкідливо вплинути на наше суспільство, зокрема розколоти українську єдність, деморалізувати дії української армії та керівництва держави, дискредитувати політику, економіку, культуру, посяяти панічні настрої, порушити роботу екстрених служб тощо. Через парадигму фальшивих наративів росія також здійснює вплив на своїх громадян, а саме: зомбує їхню свідомість, скеровує до негативних дій, жорстокої помсти, виправдовує агресію в Україні. У різних соціальних мережах

останнім часом з'являється чимало повідомлень, що мають значний комунікативно-прагматичний ефект і впливають на читача. Активні інформаційно-психологічні операції, націлені на українців, росія почала проводити ще у 2004–2008 роках, а відкриту фазу інформаційного впливу спостережено під час Революції Гідності та анексії Криму. Із початком повномасштабного вторгнення країна-загарбник активізувала психологічний тиск на українців, аби викликати паніку й домогтися якнайшвидшої перемоги. Адже зрозуміло: коли ворогу не вдається виконати бажане на полі бою, він починає воювати фейками, маніпуляціями та

пропагандою, через які транслює інформаційно-психологічні операції як вияв фальшивих наративів. Ключове повідомлення, до якого зводять негативні російські інфовкиди й психологічні дії в тому, що нібито українська влада і Збройні сили безсилі проти російського вторгнення. З огляду на це постає необхідність дослідження інструментарію формування наративних стратегій російсько-української війни, зокрема виявлення типологічних ознак у медіа, лінгвостильових маркерів, цільової аудиторії, засобів поширення тощо. Розуміння всіх наслідків інформаційно-психологічних операцій, уміння розпізнавати їх і чинити опір цьому забезпечить не лише відносно стабільний емоційний стан українців, а й буде надійним захистом та однією з передумов перемоги України у війні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із 2014 року в науковому середовищі зросла увага до вивчення наративів російської пропаганди. Н. Ващенко розглядає наративи як впливогенну проблему в умовах консцієнтальної війни росії проти України [1]. М. Ожеван аналізує виклики та ризики, що постають перед Україною в глобальній війні стратегічних наративів [6]. Ключові наративи та методи російської пропаганди в Україні докладно характеризує Х. Юськів, зауважуючи про ситуативність і гнучкість російської інформаційної діяльності, відсутність послідовної моделі для інтерпретації наративів, спрямованих проти України [10]. Пропагандистські методи в російських інтернет-ресурсах вивчають Н. Семен [9], Б. Іваницька [3], Н. Ніколаєнко, Ю. Василевич та О. Комарчук [5]. О. Зозуля зосереджує увагу на фейку як інструментові інформаційної війни [2]. Після повномасштабного вторгнення починають з'являтися наукові й публіцистичні розвідки, присвячені різноаспектному студіюванню російської дезінформації. О. Землянська та Д. Семенов осмислюють пропаганду як зброю сучасної війни. Про рашистські інформаційно-психологічні операції в інфопросторі пише А. Печерський [7; 8]. Наші наукові розвідки актуалізують тему інформаційно-психологічних операцій в умовах війни в медіа [13], а також інструментарію формування наративних стратегій [11].

Показово, що дослідники вивчають не тільки наративи періоду гібридної (2014–2021 років) та повномасштабної (від 24 лютого 2022 року – дотепер) агресій росії проти України, увага зосереджена також на дослідженні наративів довоєнного періоду 2003–2013 років [12].

У науковому дискурсі сформовано систему термінів, які віддзеркалюють роль наративів

у веденні інформаційної війни, що передують збройному конфлікту або супроводжують його, зокрема йдеться про такі терміносполуки, як «*наративна війна*», «*війна наративів*», «*битва наративів*», «*стабілізувальний наратив*», «*мобілізаційний наратив*», «*збройний наратив*», «*стратегічний наратив*» тощо.

Постановка завдання. У статті здійснено аналіз інструментарію просування наративів зневіри в умовах російсько-української війни як вияв інформаційно-психологічної операції (ІПСО). На матеріалі мови ЗМІ 2022–2023 рр. досліджено специфіку формування наративних стратегій ворога, схарактеризовано лінгвостильові й комунікативні маркери наративів, спрямованих на деморалізацію та поширення панічних настроїв серед українського суспільства; вивчено аудиторію й основні цілі поширення негативного російського контенту через медіа. Матеріалом дослідження слугували приклади наративів, які росія поширює в медіапросторі через соціальні мережі та традиційні ЗМІ від 24 лютого 2022 року, зокрема ті, що покликані викликати серед українців масову зневіру, деморалізацію й паніку.

Виклад основного матеріалу. Ретельний моніторинг соціальних мереж «Фейсбук», «Інстаграм», «Твітер» упродовж воєнного стану в Україні дає змогу виявити найбільш поширені фальшиві наративи як один з інструментів ворожих інформаційно-психологічних операцій (ІПСО), які просуває росія у своєму і в нашому медіапросторі. Складовими ІПСО є фейки, маніпуляції, так звані чутки, пропагандистські наративи, диверсії, кібератаки тощо. Спостережено, що інформаційно-психологічні операції в умовах війни зазвичай упродовжують через неформальні канали комунікації, фальшиві інформаційні повідомлення у вайбер-групах або меседжерах тощо. Загалом комунікаційним полем для реалізації ІПСО слугують ті джерела, які намагаються охопити якомога більшу кількість людей. Спочатку формують певну аудиторію, яку спонукають мислити в потрібних цілях, насаджуючи їй необхідні аргументи. На наступному етапі аудиторії вказують, що потрібно робити. Виявляємо, що ІПСО часто виникає на константному вживанні патріотичних закликів і якоїсь фальшивої тези зі шкідливим вмістом, як наслідок – шкідлива теза починає поширюватися під прикриттям правильних гасел. Психологи зауважують, що ІПСО зазвичай проводять у вигляді бойових операцій, інформаційних вкидів та дезінформації. Мета таких дій – виразна маніпуляція противником чи

людьми зі свого оточення [4]. Традиційно ПІСО застосовують лише до противника, але в умовах війни росія використовує ці інформаційно-психологічні прийоми і до своїх військових, а також суспільства. Джерелом інформації, що має ознаки ПІСО, є переважно так зване «сарафанне радіо». Повідомлення, передані якраз через такий канал, найбільш небезпечні, адже вони виявляють ознаки «вірусної» новини. Люди, на жаль, схильні довіряти такій інформації, особливо якщо її поширюють масово в соціальних мережах. Неодноразово в таких повідомленнях присутні провокативні маркери «*влада приховує правду*», «*нам нічого не кажуть*» і подібні. І лише нібито той чи той чат у вайбері, месенджер чи телеграм-канал є надійним джерелом інформації.

Російські наративи, вкладені в певні ПІСО, зокрема ті, що представлені короткими мережевими повідомленнями, містять заклики, які вимагають швидкої реакції в аудиторії. Зазвичай такі повідомлення оформлені синтаксемами «*Терміново поширте*», «*Доведіть до відома всіх!*», «*Розкиньте у всі можливі групи*», «*Передайте якомога швидше рідним і знайомим*» і подібними. Разом із цим на реципієнтів перекладають відповідальність за поширення таких повідомлень, про що свідчить маніпулятивна фраза-заклик «*Зробіть свій внесок у поширення повідомлення, і тоді воно нарешті дійде до адресата*». Услід за нею підсвідомо прочитуємо фразу, що перекладає на реципієнта елемент провини: «*Якщо не поширите, то самі будете в цьому винні*». Якраз це парадоксальне прохання вказує на фальшивість подібних інфовкидів, оскільки розуміємо, що істинну й цінну інформацію передають через офіційні канали, а не звертаються за допомогою до віртуальної аудиторії.

У повідомленнях, спрямованих на створення панічних настроїв, пропагандисти в перші тижні війни часто акцентували увагу на тому, щоб українці покидали країну і виїжджали, про що свідчать поширювані в мережі тези: «*Люди з Києва продовжують масово їхати в Житомирському напрямку*», «*Нардени й силовики виїжджають із Києва*» (зазвичай таку інформацію поширювали в інтернет-спільнотах російською мовою). Ознаки зневіри й нагнітання жахів війни містили й повідомлення, які активно поширювали російські окупанти в телеграмі: «*У Київ зайшли перші групи РФ*», «*пляжі Одеси заміновані*», «*Чернігів грохоче*», «*Росія чекає капітуляцію України*», «*У Києві роздають автомати*» і т.д. Неоднора-

зово з'являлася провокативна інформація про те, що нібито українське керівництво та уряд здали країну, а Президент Володимир Зеленський утік за кордон. Хоча дуже швидко офіційні джерела спростовували ці фейкові повідомлення або наперед застерігали громадян про можливу фальшиву інформацію з російської сторони. До прикладу, в одній з офіційних заяв Служби безпеки України на її сторінці в соціальних мережах зазначено: «*Будьте упевнені: капітуляція та здача інтересів України – не можливі!*» Як бачимо, подібні заклики з маркуванням «офіційно» додають упевненості українцям і допомагають протистояти подібним маніпуляціям із боку ворога. Про мету зазначеної інформаційно-психологічної операції росіян неодноразово попереджав у перші тижні війни й міністр оборони України Олексій Резніков на своїй фейсбук-сторінці: «*Спочатку вони планують влаштувати перебої зв'язку. Після цього будуть масово вкинуті фейкові повідомлення про те, що українське військово-політичне керівництво начебто погодилося на капітуляцію. На підтвердження цього будуть поширювати начебто підписані «документи», а також змонтовані фейкові відеоролики*». Далі в пості міністра наведені оптимістичні заклики до українського народу про те, що це брехня і жодної капітуляції не буде. Завершуючи повідомлення, Резніков резюмує: «*Не дочекаються! Тільки перемога! Попередьте всіх, кого зможете. Міцно тримаймо зброю!*». На переконання додає до посту реальне фото, зроблене в Києві на майдані Незалежності, де міністр стоїть у бронезилеті і військовій формі.

Попередження з боку державного керівництва і його реакція на можливість поширення в українському медіапросторі подібної негативної інформації від противника – один із найдієвіших методів протидії негативним інформаційним вкидам. Оптимістичні заклики й упевненість у швидкій перемозі з боку представників військового сектору й керівництва держави допомагають протистояти будь-яким маніпуляціям і фейкам.

Із блискавичною швидкістю російські пабліки в перший день повномасштабного вторгнення, 24 лютого 2022 року, публікували дезінформаційні повідомлення про те, що окупаційні війська підійшли до української столиці, здійснили повну блокаду, деякі – що вони вже ввійшли до міста. Про це свідчили активно поширювані російськими користувачами в соцмережах фальшиві повідомлення з контекстом такого змісту: «*Російські військові увійшли в Київ*», «*Міноборони РФ повідомило, що війська заблокували Київ*

із західної сторони», «Бій іде під Києвом» тощо. Насправді так звана «друга армія світу» так і не змогла повністю оточити Київ. Російські загарбники, які намагалися пробитися до столиці з трьох сторін, зазнали значних втрат. Як ми побачили, трохи більше ніж через місяць вони втекли з Київської області, залишивши техніку й тіла своїх побратимів.

Російські пропагандисти поширювали також неправдиву інформацію про «взяття» Харкова, Маріуполя, Житомира за кілька годин, доказом чого слугують публікації на зразок рос. «*Під Житомиром висадили тактичний десант ЗС РФ*».

Наратив про так званих «три дні» заактивізовано після фрази самопроголошеного білоруського президента Олександра Лукашенка, який оприлюднив заяву про те, що «війна з Україною триватиме максимум 2–3 дні». За версією російських фальшивих джерел, за лічені години 24 лютого окупаційна армія нібито «увійшла» до Харкова, «розгромила» його захисників та повністю «захопила» це місто, на що вказують неправдиві повідомлення з контекстом: рос. «*З'явилися кадри, що підтверджують бій за Харків – ми взяли місто в кільце: ЗСУ намагаються розблокувати місто*». У цей час насправді обласний центр потужно обстрілювали. Спроби ввійти до Харкова окупанти зробили лише 26 лютого, проте російська бронетехніка, що прорвалася в місто, була повністю спалена.

Мотиви зневіри й паніки породжують наративи, пов'язані зі зброєю й захистом українських кордонів («*Система ППО України знищена*»), про що свідчать повідомлення в російських медіа: «*Наразі Збройні сили України перебувають у критичному стані. Найкраще, що зараз може зробити президент України – залишити країну*». Також пропагандисти обманливо через інформаційні канали запевняли, що «*повністю знищили авіацію України*», «*розгромили військові бази*», «*знищували командування Збройних сил України*».

Пабліки нерідко рясніли повідомленнями про повний розгром української армії, про те, як захисники України з жахом тікають від «другої армії світу». З особливим задоволенням росіяни споживали брехню про знищення всіх БПЛА «*Bayraktar*». Щоб додати істинності неправдивим повідомленням, російські ЗМІ стали поширювати публікації, де приховували реальну ситуацію про війну в Україні, до прикладу: «*Міноборони РФ назвало “повною брехнею” заяву головнокомандувача ЗСУ Залужного “про втрати російських літаків та бронетехніки”*».

У ЗМІ також активно циркулюють неправдиві наративи «*Захід не дає достатньо зброї*», «*У Заходу закінчується зброя*». Кремлівська пропаганда неодноразово намагається просувати ці наративи не лише через свої медіа, але й через іноземні. Російські ЗМІ з новою силою постійно дезінформують про можливе припинення військової допомоги Україні. Спонукою до цього стала заява експертника міністра оборони США Дугласа Макгрегора в інтерв'ю YouTube-каналу «*Judge Napolitano*»: Захід нібито не має достатньо часу на виготовлення зброї для України. Це твердження підхопили пропагандисти й донесли його до читацької аудиторії під «потрібним» кутом зору, спотворивши правдиву інформацію та вдавшись до маніпуляцій.

Упродовж року війни в Україні у вітчизняному медіапросторі побутує наратив «*Буде наступ з білорусі*». Інформаційні чутки про підготовку наступу з білорусі розгортаються щоразу з новою силою і більшим емоційним ефектом, до якого всі вже звикли й не сприймають такі повідомлення реально. Так звані чутки-лякалки про можливий наступ з боку північного сусіда ширяться в мережі від перших днів війни щоразу з новою датою білоруського вторгнення, пор.: «*Білорусь нападе 16 лютого*», «*Завтра о 4 ранку буде масований удар з боку білорусі, прорвуться дрз*», «*24 лютого буде масована атака з білорусі*» і подібні). Цей наратив охоплює одночасно кілька цілей: по-перше, посіяти паніку серед українського населення, зокрема жителів прикордонних територій; по-друге, дезорієнтувати українські сили оборони, перекинути їх з інших напрямків до білоруського кордону; по-третє, зробити так, аби білорусь усе ж вступила у війну на боці росії. З-поміж наративів залякування українського населення й створення можливої паніки пропагандисти обирають і такі: «*Росія готує великий авіаналіт*», «*Росія створить гуманітарну катастрофу в Україні*», «*Україна замерзне*», «*Буде другий наступ на Київ*».

Висновки і пропозиції. Отже, можна підсумувати, що активізація ворожих наративів із початком повномасштабного вторгнення відбулася миттєво, адже росія скористалася тим, що українці потрапили в інформаційний вакуум із перших днів війни (відсутність певної інформації, незрозуміння того, що відбувається, недостатність повного офіційного інформування). У цих умовах російські ЗМІ через інтернет-комунікацію, зокрема за допомогою соціальних мереж, намагалися поширити велику кількість фальшивих наративів, які ввели

б Україну в стан паніки й зневіри, дискредитували б в очах суспільства й міжнародної спільноти. Ми з'ясували, що сьогодні важливо напрацьовувати дієві інструменти й виробляти ефективні стратегії протидії російським ІПСО у всіх їхніх виявах. Розу-

міння наслідків фальшивих російських наративів у медіа, уміння розпізнавати їх і чинити опір цьому забезпечить не лише відносно стабільний емоційний стан українців, а й буде надійним захистом та однією з передумов перемоги України у війні.

Список літератури:

1. Ващенко Н. Головні наративи сучасної російської пропаганди як впливогенна проблематика. *Scientific Notes of Institute of Journalism*. 2020. Т. 1 (76). Р. 180–202.
2. Зозуля О. Фейк як інструмент інформаційної війни. *Юридична газета*. 2019. 14 травня. № 19 (673). URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/feyk-yak-instrument-informaciynoi-viyni.html>.
3. Іваницька Б. Основні методи пропаганди в російському інтернет-ЗМІ Pravda.ru. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Журналістські науки : зб. наук. праць. 2018. № 896. С. 54–58. URL: <http://science.lpnu.ua/uk/sjs/vsi-vypusky/zhurnalistski-nauky/osnovni-metody-propagandy-v-rosiyskomu-internet-zmi-pravdaru>.
4. Лавринєць Н. Що таке ІПСО і як не дати ворогам себе залякати : поради військового психолога. *Апостроф*. 2022. 11 жовтня. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/lime/learn/2022-10-11/chto-takoe-ippo-i-kak-nedat-vragam-sebya-zapugat-sovetyi-voennogo-psihologa/48484>
5. Ніколаєнко Н., Василевич Ю., Комарчук О. Маніпулятивний характер російських засобів масової комунікації в умовах російсько-української гібридної війни. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2020. № 1 (7). С. 93–104.
6. Ожеван М. Глобальна війна стратегічних наративів : виклики та ризики для України. *Strategic Priorities*. 2016. № 4 (41). Р. 30.
7. Печерський А. Рашистські ІПСО в інфопросторі : як діяти користувачеві соцмереж. *АрміяInform*. 2022. 11 серпня. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/08/11/rashystski-ippo-v-infoprostori-yak-diyaty-korystuvachevi-socmerezhy/>
8. Печерський А. Як рашистські ІПСО ховаються за українською символікою в українському Facebook. *АрміяInform*. 2022. 3 серпня. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/08/03/yak-rashystski-ippo-hovayutsya-za-ukrayinskoju-symvolikoju-v-ukrayinskomu-facebook/>
9. Семен Н. Російські інтернет-ресурси як чинник інформаційної війни проти України : дис. ... канд. наук із соц. комун. : 27.00.01 / Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. Дніпро, 2018. 260 с.
10. Юськів Х. Наративи російської пропаганди в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2020. Вип. 30. С. 226–232.
11. Kyryliuk O., Shulska N., Zinchuk R., Demeshko I., Nesterenko T., Volchanska H., Fenko N. Toolkit for the Formation of Narrative Strategies of the Russian-Ukrainian War (Using the 2022–2023 Media Language as an Example). *AD ALTA : Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Vol. 13. Issue 1. Special Issue XXXIV. P. 163–171. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130134/papers/A_22.pdf
12. Kyryliuk O. Armed narratives of information aggression: topics, language tools, verbalization of concepts. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries: Collective monograph*. Vol. 1. Riga, Latvia : Baltija Publishing. 2020. P. 276–294.
13. Shulska N., Kostusiak N., Mitlosh A., Pavlyuk I., Polyvach M., Mudryk A., Sushkova O. Information and Psychological Operations (IPSO) as a Discovery of False Narratives in the Conditions of Military Conflict in the Media. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Vol. 13. Issue 1. Special Issue XXXIV. P. 156–162. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130134/papers/A_23.pdf

Shulska N. M., Zinchuk R. S., Kevliuk I. V. NARRATIVES FOR FORMING DESPAIR AS MANIFESTATION OF ENEMY INFORMATION AND PSYCHOLOGICAL OPERATION: ON THE BASIS OF MASS MEDIA LANGUAGE

The article examines tools for promoting narratives of despair in the conditions of the Russian-Ukrainian war as a manifestation of information and psychological operation (IPSO). On the basis of the language used in mass media in 2022–2023 special features of forming the enemy's narrative strategies are analyzed; linguistic, stylistic and communicative markers of narratives aimed at demoralizing and spreading panic among the Ukrainian society are characterized; the audience and the main goals of promoting negative Russian content through the media were studied. The research material includes examples of narratives that Russia has been spreading in the media space via social networks and traditional mass media since February 24, 2022, in particular, those designed to cause mass despair, demoralization and panic among Ukrainians. Thorough

monitoring of social networks such as Facebook, Instagram, Twitter during the martial law in Ukraine makes it possible to detect fake narratives as one of tools of hostile information and psychological operations (IPSO). IPSO components involve fakes, manipulations, so-called rumors, propaganda narratives, subversion actions, cyber attacks etc. It has been found that hostile narratives in wartime are usually introduced through informal communication channels, fake information messages in Viber groups or messengers, etc. In general, the communication field for the implementation of narrative strategies is those sources that try to reach as many people as possible. Through the paradigm of false narratives, Russia also has an influence on its citizens, namely: it brainwashes their consciousness, directs them to negative actions, cruel revenge, and justifies aggression in Ukraine. It was noted that understanding the consequences of false Russian narratives in the media, the ability to recognize them and resist them will ensure not only a relatively stable emotional state of Ukrainians, but also will be a reliable defence and one of the prerequisites for Ukraine's victory in the war.

Key words: *narrative, Russian-Ukrainian war, language of mass media, information and psychological operations (IPSO).*